

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ПОГЛЯДІВ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ПРИРОДООХОРОННУ РОБОТУ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Сучасна екологічна криза актуалізує формування в учнівській молоді дбайливого ставлення щодо охорони навколишнього природного середовища. Одним із провідних напрямів роботи сучасної загальноосвітньої школи є екологічна освіта і виховання учнів, формування в них екологічної культури. Але екологічна освіта школярів не повинна обмежуватися лише отриманням теоретичних знань. Форми та засоби екологічного виховання мають бути спрямовані на формування у дітей стійкої мотивації до активної природоохоронної роботи.

У період активного відродження української національної культури особливої актуальності набувають ідеї та практичний досвід педагогів минулого.

Одним із пріоритетних напрямів сучасної історико-педагогічної науки є педагогічні персоналії, які репрезентують творчий доробок педагога як неповторної особистості, сприяють формуванню уявлень про цілісний педагогічний процес. Останні історико-педагогічні дослідження свідчать, що звернення до творчої біографії є і традицією, й інновацією та сприяють розширенню уявлень про цілісний історико-педагогічний процес [4, с. 1].

Інтерес до творчої спадщини В. О. Сухомлинського пов'язаний насамперед з її універсальністю, різноплановістю, багатоперспективністю, загальною гуманістичною спрямованістю. Окремі положення його педагогічної системи саме в наш час набувають великої актуальності і значущості. Серед них слід відзначити проблему природоохоронної роботи учнів загальноосвітньої школи [3, с. 1].

Одним із шляхів формування екологічної культури школярів є звернення до надбань педагогічної спадщини видатного українського педагога, заслуженого вчителя України В. О. Сухомлинського, до його досвіду у сфері природоохоронної роботи учнів.

Теоретичні погляди і практичний досвід В. О. Сухомлинського з проблеми природоохоронної роботи учнівської молоді відповідають вимогам сучасності та сприяють поглибленню екологічної спрямованості навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Виходячи з цих міркувань, вважаємо, що дослідження зазна-

ченого аспекту педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського є актуальною науковою проблемою, яка має велике значення для підвищення ефективності практики природоохоронної роботи сучасної загальноосвітньої школи.

Дослідження у вивченні життя, педагогічної діяльності та поглядів В. О. Сухомлинського здійснили чимало вчених. Аналіз педагогічної системи В. О. Сухомлинського у наукових працях зробили І. Бех, М. Богусловський, Л. Боднар, Г. Бондаренко, Г. Бучківська, Р. Малиношевський, Ю. Новгородська, Т. Остапівська, І. Остапівський, О. Сараєва, О. Соколовська, З. Шевців та ін.

Аксіологічний вимір педагогічної спадщини видатного педагога проаналізовано Н. Дічек, М. Сметанським, О. Сухомлинською та іншими.

Окремі аспекти екологічного виховання розглянули у своїй роботі Є. Андреева, Л. Бондар, Г. Василенко, О. Вознюк, Т. Гладюк, І. Жаркова, Н. Калініченко, В. Кравцов, Л. Руденко, О. Савченко, А. Степанюк О. Сухомлинська та ін.

Проте недостатньо дослідженим залишається питання актуалізації ідей В. О. Сухомлинського щодо організації природоохоронної роботи учнів загальноосвітньої школи.

Мета статті – висвітлити педагогічні погляди В. О. Сухомлинського щодо природоохоронної роботи учнів загальноосвітньої школи шляхом здійснення аналізу його окремих педагогічних творів та беручи до уваги результати історико-педагогічних досліджень.

Одним із головних викликів нашого часу є самоідентифікація в широкому й вузькому розумінні і як наслідок – всезагальне звернення до різних вимірів далекого й близького минулого, яке сьогодні постає певним камертоном пошуку стратегій майбутнього, чинником самопізнання, складником нашої ментальності. У сучасний політичний і особливо культурний науковий дискурс увійшла та історія, що співзвучна проблемам сьогодення, віддзеркалює в собі гострі й невідшені питання буття, культури, освіти [2, с. 8–9].

Як зазначає О. Савченко, новому розумінню ставлення людини до природи і людства відповідає не ідеал антропоцентризму, а ідея коеволюції, тобто спільної еволюції природи і суспільства, новою цінністю школи є екологічний світогляд, ядро якого – імператив виживання та гло-

бальна відповідальність кожного за нормальне життя людства на обмеженому життєвому просторі [2, с. 125].

Дослідження надбань педагогічної спадщини цього видатного педагога, його досвіду в екологічному вихованні учнів представляє собою безцінний скарб, який має використовуватися в сучасних умовах, оскільки екологічне виховання проголошено одним з пріоритетних напрямів роботи сучасної загальноосвітньої школи.

В. О. Сухомлинський не вживав таких понять як «екологічна свідомість», «екологічна культура» тощо, проте будь-яке спілкування дітей з природою під його керівництвом здійснювалося на засадах екологічної етики. Адже педагог розглядав природу, як провідний фактор виховання [1, с. 23].

Як пише О. Сараєва, характерною особливістю педагогічної системи В. О. Сухомлинського, що відрізняє її від інших, які діяли в той час, є включення навколишнього середовища до педагогічного процесу Павлівської середньої школи [4, с. 10]. Але досягнення органічної єдності дитини з природою неможливе без активного залучення учнів до заходів з охорони природи. В. О. Сухомлинський писав, що природа не виховує сама по собі, виховує людину її активна взаємодія з природою, адже «...Роль природи як вихователя в кінцевому рахунку визначається взаємодією людини з природою» [5, с. 575–576].

Педагогічна система В. О. Сухомлинського базується на ідеях охорони природи, нерозривного зв'язку процесів виховання та навчання з природою, безпосередньої участі учнів у природоохоронній роботі.

В. О. Сухомлинський зазначав, що «діяльність – не заміна систематичної наукової освіти, а засіб досягнення освітніх та виховних цілей» [7, с. 135], і досягнення головних освітніх та виховних цілей автор вважав можливим лише за активної взаємодії учнів з природою: «Чим більше діяльності, пов'язаної з активним пізнанням природи, тим глибше та усвідомленіше стає бачення навколишнього світу» [7, с. 138]. Саме таку взаємодію забезпечує природоохоронна робота, кінцеву мету якої автор вбачає в усвідомленні учнями думки про те, що «світ навколо мене став багатшим, красивішим, і ця зміна світу – моя праця, це я» [5, с. 578].

Велике значення педагог приділяв вихованню ціннісного ставлення дитини до природи, він вважав, що природа від самого початку життя стає для дитини наглядним «мірилом цінностей», тому одним із важливих завдань виховання В. О. Сухомлинський вважав те, щоб діти чітко розуміли, що «втрати у світі цих цінностей є невідтворними» [5, с. 577]. Крім того, пріоритетним виховним завданням педагогічного колективу

школи було те, щоб учні особисто переживали за стан та збереження природних багатств. Завданням природоохоронної роботи було показати дітям світ так, щоб вони замислювалися над істиною, що природа є нашим домом, і його може зруйнувати байдужість та безтурботність людини: «...Природа – частина нас самих, а байдужість до природи – байдужість до власної долі» [5, с. 586].

У практиці власної педагогічної діяльності у Павлівській школі В. О. Сухомлинський великого значення надавав участі учнів у природоохоронній роботі, усвідомленню ними особистої значущості при вирішенні проблем навколишнього середовища: «Кожен має бачити у всенародних багатствах своє, що стосується особисто його, його родини» [5, с. 577]. У зміст такої роботи педагог покладав розуміння того, що діяльність є більш значущою, ніж епізодичне виконання трудових доручень або практичних занять, які передбачені програмою. Крім того, навчально-виховний процес має бути спрямований на те, щоб вихованці могли ще й споглядати власне життя у світі природи [5, с. 579].

Педагогічна система В. О. Сухомлинського розкриває форми і методи природоохоронної роботи учнів загальноосвітньої школи. З метою пропаганди охорони навколишнього середовища у Павлівській школі було створено комітет захисників природи, традиційними були свята праці та краси, створювалися гуртки юних тваринників, пташині та звірині лікарні. Важливим виховним елементом, який стимулює учнів до природоохоронної роботи, педагог вважав проведення екскурсій до об'єктів живої природи, що зазнали шкоди від діяльності людини. Це були походи до випаленого сонцем пустиря, яру, безводного ставка, лугов, які поросли бур'янами. В. О. Сухомлинський загострював увагу дітей на тому, що це природа таким чином виражає помсту за наше втручання в її гармонію. Також педагог проводив навчальні заняття на природі, тим самим заохочуючи учнів звертати увагу на її цінності, які «не являються невичерпними та безкінечними» [5, с. 578]. З особистого досвіду В. О. Сухомлинський розповідає про ці уроки на природі, які проводилися двічі на тиждень з молодшими школярами з метою навчити їх думати, а не просто спостерігати. Це були не цікаві мандрівки, а саме уроки, метою яких було навчити дітей в процесі спостереження за навколишнім середовищем встановлювати причини і наслідки явищ природи, оцінювати стан навколишнього середовища. Під час таких занять учні читали сторінки «книги природи», навчалися, досліджували та аналізували природні явища та процеси. Таким чином педагог наголошував на тому, що саме розуміння природи як джерела благ люди-

ни має пробуджувати в дітей бажання працювати задля її збереження.

Природоохоронна робота школярів є невід'ємною складовою навчально-вихованого процесу загальноосвітньої школи. Це підтверджують слова В. О. Сухомлинського: «Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожен наш вихованець за роки навчання в школі не перетворив декілька десятків квадратних метрів мертвої глини, безжиттєвого пустиря в родючий ґрунт. Це нелегка, але необхідна праця» [5, с. 279].

Результативність природоохоронної роботи В. О. Сухомлинський вбачав у тому, що діти стають турботливими і вдячними. Особливо вражає, за педагогом, такий їх психічний стан, коли діти бачать плоди землі, замислюються над тим, якою ціною вони дістаються [5, с. 587]. Педагог стверджував, що коли дитина бачить «мертву природу», в її свідомості має виникати думка про те, що так не має бути. З цією метою у Павлівській школі кожне покоління школярів доглядало за ділянкою «мертвого ґрунту». У дітей мало з'явитися бажання відродити цю ділянку. Але, щоб досягти такої виховної мети, потрібні неабиякі зусилля педагогічного колективу, що мають бути спрямованими на те, щоб дитина відчула себе невід'ємною частиною природи, розуміла, що вона живе, доки існує природа навколо неї. Саме на усвідомленні таких положень має базуватися і сучасна організація природоохоронної роботи учнів у загальноосвітній школі. Важливим є те, щоб школярі не тільки знали про проблеми стану довкілля, але й усвідомлювали, що своєю власною працею, безпосередньою природоохоронною роботою, вони можуть щось змінити на краще, покращити стан навколишнього природного середовища.

Таким чином, проаналізувавши фундаментальні погляди В. О. Сухомлинського на питання взаємодії школярів з природою, можна стверджувати про те, що у спадщині видатного педагога закладені резерви, які можуть бути викорис-

тані для організації природоохоронної роботи учнів загальноосвітньої школи в сучасних умовах. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського багата ідеями, важливими для сучасної екологічної освіти і виховання підростаючого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ацегейда І. П. Значення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання / І. П. Ацегейда // Педагогічний дискурс. – № 10. – 2011. – С. 22–25.
2. В. О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія / упоряд.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко ; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, О. Я. Савченко, В. С. Курило та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – 504 с.
3. Кравцов В. О. Принцип природовідповідності виховання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. О. Кравцов. – Кривий Ріг, 2001. – 20 с.
4. Сараєва О. В. Педагогічна система В. О. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. В. Сараєва. – Київ, 2007. – 25 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 5. – 678 с.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1970. – 288 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1973. – 288 с.